

Yapay Zekânın Felsefe Yapma Kapasitesi Üzerine Değerlendirmeler

(Evaluations on the Philosophical Capacity of Artificial Intelligence)

Ali YILDIRIM

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Assoc. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University
İslami İlimler Fakültesi Faculty of Islamic Sciences
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Department of Philosophy and Religious Sciences
Tokat | Türkiye Tokat | Türkiye
ali.yildirim26@gop.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-1687-993X>
<https://ror.org/01rpe9k96>

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü Araştırma Makalesi	Article Types Research Article
Geliş Tarihi 31/Ocak/2025	Received 31/January/2025
Kabul Tarihi 17/Haziran/2025	Accepted 17/June/2025
Yayın Tarihi 30/Haziran/2025	Published 30/June/2025
Bir iç- İki Dış Hakem	One Internal- Two External Referees
Çift Taraflı Kör Hakemlik	Double-Blind Refereeing
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.	Ethical principles were followed during the preparation of this study.
Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	No conflict of interest declared.
Bu Makale iTenticate aracılığıyla taranmıştır.	This Article was scanned by iTenticate
Etik Bidirim ilmiyat@gop.edu.tr	Ethics Notice ilmiyat@gop.edu.tr
Lisans CC-BY-NC-ND 4.0	Licence CC-BY-NC-ND 4.0

Atıf | Cite as:

Yıldırım, Ali. "Yapay Zekânın Felsefe Yapma Kapasitesi Üzerine Değerlendirmeler [Evaluations on the Philosophical Capacity of Artificial Intelligence]". Tokat İlmiyat Dergisi | Tokat Journal of İlmiyat 13/1 (Haziran | June 2025), 159-182.

<https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1630815>

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Evaluations on the Philosophical Capacity of Artificial Intelligence

Abstract: The fact that humans are thinking creatures and their ability to make tools are the features that make them the most superior of all creatures. Artificial intelligence (AI) technologies, which have recently become widespread, are also the latest examples of the creative thinking of human intelligence. Along with computers and the internet, AI technologies provide access to a large memory by using data collected in virtual storages called clouds and have the ability to process this data in line with the demands of users thanks to the developed algorithms. The subject we will examine in this article is whether AI technologies have basic thinking skills similar to human thinking and, to some extent, at what stage they are in terms of making philosophical analyses. In this respect, it is understood that AI is at the beginning of exhibiting even the most basic reflexes of human intelligence, and that it is primarily in the process of compiling existing data in terms of making philosophical analyses, and that it is not possible for it to express an original idea without accessing any data. In this study, the evaluations have been made largely by considering the basic issues of philosophy, the characteristics of philosophical thinking, and the capacities of the human mind. In addition, the evaluations were made within the framework of the concepts of curiosity, doubt, consciousness, intuition and thought, taking into account the limitations of AI in the relevant areas. In order to set an example, some questions of a philosophical nature were asked to AI and the answers given were analyzed to evaluate AI's capacity to philosophize. In the light of the evaluations, it was highlighted that original philosophizing was not yet possible for AI, and that AI could contribute to human philosophizing.

Keywords: Philosophy, Consciousness, Thinking, Speech, Intuitive Understanding, Doubt, Artificial Intelligence.

Yapay Zekânın Felsefe Yapma Kapasitesi Üzerine Değerlendirmeler

Öz: İnsanın düşünen canlı olması ve alet yapma becerisi, onu yaratılmışların en üstünü kılan özelliklerindendir. Yakın zamanda gerçekleşen ve yaygınlaşan yapay zekâ (YZ) teknolojileri de insan zekâsının yaratıcı düşüncesinin son örnekleridir. Bilgisayar ve internetle birlikte YZ teknolojileri, bulut diye ifade edilen sanal depolarda toplanan verileri kullanmak suretiyle büyük bir hafızaya erişim sağlamak ve geliştirilen algoritmalar sayesinde bu verileri kullanıcıların talepleri doğrultusunda işleme özelliklerine sahip olmaktadır. Bu makalede inceleyeceğimiz konu, YZ teknolojilerinin insan düşüncesine benzer temel düşünce becerilerine sahip olup olmadıkları ve kısmen de olsa felsefi analizler yapabilme noktasında hangi aşamada oldukları ile ilgilidir. Bu bakımdan YZ'nin, insan zekâsının en temel reflekslerini dahi sergilemede henüz başlarda, felsefi analizler yapmak konusunda ise öncelikle mevcut verileri derleme aşamasında olduğu herhangi bir veriye ulaşmadan da orijinal bir fikir beyan etmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada değerlendirmeler büyük ölçüde felsefenin temel meseleleri, felsefi düşüncünün özellikleri, insan aklının kapasiteleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Ayrıca değerlendirmeler merak, şüphe, bilinç, sezgi ve düşünce kavramları çerçevesinde söz konusu alanlarda YZ'nin sınırlıkları dikkate alınarak yapılmıştır. Örnek olması açısından YZ'ye felsefi niteliğe haiz bazı sorular yöneltilmiş ve verilen cevaplar YZ'nin felsefe yapma kapasitesini değerlendirmek üzere analiz edilmiştir. Değerlendirmeler ışığında özgün felsefe yapmanın YZ için henüz mümkün olmadığı bununla birlikte YZ'nin, insanın felsefe yapma faaliyetine katkı sağlayabileceği hususu ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Bilinç, Düşünme, Konuşma, Sezgisel Kavrayış, Şüphe, Yapay Zekâ.

Giriş

20. yüzyılın ilk yarısından itibaren hayatımıza giren bilgisayarlar ve 21. yüzyılın başlarından itibaren yaygınlaşan internet, ileri teknolojiyi kullanan kurumsal yapılardan, gündelik yaşamlarını sürdüren bireysel kullanıcılara değin herkesin hayatında bir şekilde yer almaktadır. 21. yüzyılın ilk on yılında dünya çapında internete bağlananların sayısı üç yüz elli milyondan beş milyara üzerine çıkmış, aynı dönemde yedi yüz elli milyon olan cep telefonu abonesi dokuz milyara geçmiştir.¹ Bu teknolojiler gezegenin en ücra köşelerine kadar ulaşıp benimsenirken dünyanın kimi bölgelerinde giderek hızlanan bir tempoyla yayılmaktadır. Sanayi devriminin mucizesi olan makineler, bu gelişmelerle birlikte otonomlaşmaya başladılar ve kullanıcıları tarafından yönlendirilebilen modern birer işçilere dönüşmüş durumdadılar. Otonom araçlar, öneri altyapıları, istenmeyen posta filtreleri, akıllı ev teknolojileri, spor ve sağlık veri analizleri tüm bunlar ve daha birçoğu gelişen teknolojiye entegre olan YZ örnekleridir. Evlerimizde kullandığımız aletler, çöp hazneleri dolduğunda, pilleri bittiğinde, deterjanları eksildiğinde ya da bakım süreleri yaklaştığında, programlanma şekillerine göre farklı renklerde ışıklar yakarak ya da sesli komutlar kullanarak uyarılarda bulunmaktadırlar. Nesnelerin interneti diye de ifade edilen son gelişmelerle internet üzerinden diğer cihaz ve sistemlerle veri bağlantısı ve paylaşımı amacıyla sensörler, yazılımlar ve diğer teknolojilerle gömülü olan fiziksel nesnelerin ağından söz edilmektedir. Geçmişte makinelerin yapabildikleri ya da makinelerle yapabildiklerimiz nasıl insanların ilgisini çeken, toplum tarafından ilgi gören bir şey ise günümüzde de makinelere yaptırdığımız şeylerde ortaya konan gelişmelerin aynı hayranlık ve şaşkınlık duygusunu uyandırdığını söylemek yanlış olmaz. Ancak açık bir gerçek vardır ki makineler insan yapımı araçlardır ve insan zekâsının birer ürünüdürler.

İnsanoğlu belli başlı ihtiyaçları karşılamak için biraz da zamanın geçmesiyle tekniği kullanmakta ve zamanla teknolojik bir sistem ortaya çıkmaktadır. Bu sistem içerisinde insan topluluklarının tartışma konuları genellikle tüketim, çevre kirliliği, işsizlik, tembellik vb. şeklinde teşkil etmektedir. Fakat bu tür konular onları ortaya çıkaran, makine ve mekanizasyondan oluşan bir teknolojik sistemin varlığı gözlerden uzak tutularak değerlendirilmektedir. Bu sistem içerisinde insanın konumunun ne olacağı sorusu pek bir gündeme gelmez ya da gelse de hemen üzeri örtülerek başka yönler çekilir. İnsanoğlunun bu sistem içerisinde bulunmasını inceleyen Ellul, insanın bu sistem içerisinde doğduğunu, makine ve devamı olan ürünlerle etrafının çevirili olduğunu belirtir.² Sistemin eriştiği sadece, insanın oynadığı oyuncaklar, arabalar, elektrikli motorlarla sınırlı olmayıp, aynı zamanda insana bu yönde verilen eğitimin türünde de belirgin kılınmıştır. Karşımıza çıkan bu durum, eğitim süreci boyunca bilinç aşılamanın sonucudur. Ellul söz konusu eğitim ile yarının teknolojik sistemindeki yenilik ve ilerlemeleri anlayabilecek ve hayatına uygulayabilecek yeni nesiller yetiştirmenin hedeflendiğini öne sürerek bu durumda insanın yeni bir şeyler düşünmesinin yolunun da kapandığına işaret etmektedir.

¹ Eric Schmidt ve Jared Cohen, *Yeni Dijital Çağ*, çev. Ümit Şensoy (İstanbul: Optimist Kitap, 2014), 12.

² Mikail Uğuş, *Jacques Ellul Düşüncesinde Teknik Sorunu* (İstanbul: Kriter Yayınları, 2018), 68.

Yaratılış itibarıyla akıl sahibi olan insan, yapabileceklerinin sınırlarının tahmin edilemezliğiyle gizemli bir akılsal derinliğe sahiptir ve insan yapıp etmeleri, düşünüp tasarladıklarının çok daha azını yansıtmaktadır. Zira hayal gücü ne kadar yüksek olsa da insan, fiziksel sınırlar nedeniyle hayal ettiklerini ancak fiziksel imkanlar çerçevesinde gerçeğe dönüştürebilmektedir. Muhtemelen havada uçan kuşu gören ilk insanlar da uçmayı arzuladılar ve hayal ettiler, zihinlerinde onun gibi kanatlar tasarladılar ancak tüm bu hayallerin ve tasarımların gerçekliğe kavuşması yüzyıllar ya da belki binyıllar neticesinde gelişen fiziki imkanlar ve teknolojik ilerlemeler neticesinde vücut bulabilmiştir. Bir oda büyüklüğünde olan ilk bilgisayardan deri altına yerleştirilen çiplere gelene kadar gerçekleşen değişimi gördüğümüzde burada kalmayacağını hatta hızlanarak devam edeceğini tahmin etmek çok zor olmasa gerekir. Bununla birlikte insanın, yaratıcıyı taklit etmeye devam ettiği sürece yaratıcı düşüncenin nelere gebe olacağını kestirmek oldukça zor görünmektedir.

İnsan yapıp etmelerinin birtakım katmanları vardır. Beslenme, genel güvenlik ve merak bu katmanlardaki eylemlere biçim verir. Her katmandaki sorunların üstesinden gelme noktasında ortaya koyacağımız çözümler bireyleri birbirinden ayırır. Buna göre herkes çevresel şartlar, içinde bulunduğu durumlar gibi etkileri dikkate alarak ve yaratıcı düşünceyi de işin içine katarak beslenmenin, yuva yapmanın, ısınmanın, korunmanın vs. farklı yollarını ortaya koyar. Merak katmanıyla ilgili olarak düşünsel boyutta icra edilen faaliyetler ise felsefe tarihinde varlık, bilgi ve değer başlıkları altında toplanmış olup her devirde bu konu ve alt başlıklarına dair farklı iddialar öne sürülmüş ya da teoriler geliştirilmiştir. Hemen her iş için bir araç icat eden insanoğlu, felsefe yapma faaliyeti olarak düşünme, analiz etme, hatta karar verme faaliyetlerine ilişkin olarak muhtemelen günümüze kadar herhangi bir araç icat edememiştir. Bu noktada ortamdaki gaz yoğunluğunu analiz ederek devreye giren yangın alarm sistemleri gibi araçların davranışlarının düşünme faaliyetine dahil edilemeyeceğini ifade etmek gerekir. Günümüzden kasıt ise YZ teknolojileri olmakla birlikte bu teknolojilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bilgisayar ve internet ile ilgili gelişmeleri de bu tarihlerin içine almak gerekir. Zira ilk bilgisayarlar ile veri toplama ve veri analizi faaliyetleri başlamış nihayet internet sayesinde veri analizi faaliyeti şimdiki konumuna erişmiştir.

Felsefe yapan özne olarak filozofların faaliyetlerini öncelikle iki ana başlık altında sınıflamanın önemine değinmek istiyorum. Öncelikle iyi bir gözlemci olan filozof, yaşadığı dönemin şartlarını, gelişmelerini, insan ihtiyaç ve davranışlarını yine insan duygu ve taleplerini rasyonel, tutarlı, objektif ve şümüllü olarak izleyen, değerlendiren ve tüm bunları herkesin anlayabileceği bir formda söze ya da yazıya dökabilen bir kimsedir. Bu yönüyle filozofun eylemi, olanı olduğu gibi gözlemlemeyi, analiz ve sentez yapmayı ardından tüm bu verilerden bir sonuca ulaşmayı ifade ediyor olmasıyla günümüzde YZ'nin de artık yapabildiği bir eylemdir. Günümüzde YZ'nin de tüm olan biteni izleyip, bilgileri toplayıp, değerlendirip sonuçlar çıkarma kapasitesi herkesin bildiği hatta alışmaya başladığı bir durumdur.

Diğer taraftan filozof; merak eden, idealler peşinde koşan, teoriler geliştiren, eleştiren, metafizik düşünen, aşkın olana dair refleksi olan, her şeyden önemlisi özgür iradede

kaynaklanan öngörülemezliğe de sahip olan bir kimsedir. Özgür iradenin zemin sağladığı öngörülemezlik, bireyi ve dahi filozofu mekanik ya da dijital düşünceden ayırtıran en önemli “insani” niteliklerdir. Bu boyutuyla filozof, düşünceleriyle, hür ve özgün fikirleriyle bireye, topluma hatta daha büyük topluluklara yön verecek etkilere neden olabilir. Geçmişte Sokrates’in, erdemiyile; Platon’un, idealarıyla; Aristo’nun, mantığıyla; Kant’ın, ahlakıyla, kısaca sistem filozofu diye tanıdığımız filozofların düşünceleriyle gerçekleştirdiği felsefi faaliyet, en azından şimdilik, YZ’nin eylem kapasitesi içerisinde görünmemektedir. Bu bakımdan bu makale, YZ’nin felsefe yapma eylem kapasitesini büyük ölçüde birinci tür felsefe yapma faaliyeti içerisinde değerlendirmekte, ikinci tür felsefe yapma faaliyetine ise henüz güç yetiremediğini öngörmektedir.

Metafiziğin, sezginin, vicdanın, özgür iradenin, duyguların ve yaratıcı düşüncenin de sürece dahil olduğu bir eylem olarak felsefe yapma faaliyeti büyük ölçüde daha önce düşünülmemiş ve ifade edilmemiş olanla ilgilidir. Ahlak ve değerlerle ilgili olan durumların ise kısmen de olsa YZ için veri tabanlarına uyarlanabilecek olduğunu düşündüğümünden YZ’nin eylem kapasitesinin tamamen dışında olduğunu söylemek istemiyorum. Nihayetinde değerler, tanımlanmaya müsait kavramlardır ve tanımlanabilen her kavram ve olgu için YZ’nin eylem kapasitesi potansiyel bir yetkinlik sahibi olabilir.

Son yıllarda YZ’nin, felsefe ile ilişkili olarak değerlendirmeye tabi tutulduğu kitap, makale ve çok sayıda video ile karşılaşmaktayız. Kaleme alınan eserler ve video içerikleri büyük ölçüde YZ’nin gelişim serüvenini ve YZ ile donatılan araçların yeteneklerini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Turing testi³, Sinir ağları⁴, Posthumanizm ve Transhümanizm⁵, Metaverse, ChatGPT ve Copilot üzerine yapılan çalışmalar da YZ ve işlevleri hakkında hatırı sayılır bir literatür oluşturmaktadır. Bu bakımdan bu makale, öncelikle YZ’nin çalışma prensiplerini literatürde yoğun bir biçimde başvurulmuş teknik dilden uzak kalarak izah edecektir. Daha sonra felsefe yapma faaliyetine temel teşkil eden ve yalnız insan zekâsına has birtakım özelliklere vurgu yapılarak YZ’nin, özgün felsefe yapma konusundaki sınırları ortaya konacaktır. Bununla birlikte YZ’nin özgün bir felsefe yapma faaliyetine sağlayabileceği katkıya da dikkat çekilecektir.

1. İnsan Zekâsından Yapay Zekâyâ

Geçmişten günümüze herhangi bir işi el ile yapmak mümkün olduğu müddetçe aynı işi, icat edilen yeni bir aletle yapmaya karşı olanlar olmuştur. Ancak hoşumuza gitsin ya da gitmesin birçok alet hayatımıza girdikten ve hayatımızı kolaylaştırdıktan sonra kimse onlardan

³ Turing Testi: Alan Turing 1950 yılında yayımladığı “Computing Machinery and Intelligence” adlı makalesinde insan zekâsını problem çözme yeteneğine indirgeyerek meşhur “Makineler düşünebilir mi?” sorusunu ortaya atmıştır. Günümüz Yapay Zekâ ve zihin felsefesi tartışmalarında ise “düşünme”nin ne anlama geldiği sorusu çeşitli zihin teorileri etrafında şekillenmiştir. Bkz. Fadime Erciyes, “Turing Testinin Davranışçı ve İşlevselci Yorumu”, *MetaZihin: Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi* 7/1 (2024), 43.

⁴ Kadir Öztürk & Mustafa Ergin Şahin, “Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâyâ Genel Bir Bakış”, *Takvim-i Vekayi* 6/2 (2018), 27-33.

⁵ Yaylagül Ceran Karataş, “İnsan Makine Eylem Simbiyotik ve Aporetik Bir Ağ”, *Felsefe Dünyası* 79 (2024/Yaz).

vazgeçemez olmuştur. Bu anlamda insanlığın mevcut son icadı diyebileceğimiz YZ'yi, yine insanın alet yapma becerisi ancak çoklu sistemlerin bir araya getirilmesi ile çalışan bir mekanizma şeklinde görmek mümkündür. Zira Mumford'un da dediği gibi "insanlar aletler icat etmiş, makineler dahi yapmış olmalarına karşın bugün modern anlamda kullandığımız "makine"yi geliştirememişlerdir."⁶ Akıllı süpürgeler, akıllı fırınlar, akıllı televizyonlar, akıllı telefonlar, akıllı arabalar ve tüm bu cihazların verilerinin birbirleri ile entegre olabiliyor olması adeta elimizi attığımız tüm nesnelerin yaşam rutinlerimize dahil olması anlamına gelmektedir. YZ yaşam rutinlerimizi kayıt altına aldıktan sonra aynı ve benzer önerilerle hayatımıza dahil olarak bizlere eşlik ve hatta önderlik edebilmektedir. Söz gelimi aracımıza bindiğimizde, sahip olduğu YZ alt yapıyı yazılım nereye gideceğimizi, ne kadar sürede varacağımızı yolda nereye uğrayacağımızı, yol trafik yoğunluğu ve alternatif güzergahları bildirebilmektedir.

Modern dünyanın önemli kavramlardan biri olan yenileşme ya da inovasyon, 21. yüzyılda yükselen kapitalizmin, gücünü korumak ve daha da artırmak amacıyla medya araçlarını da kullanarak bireylerde yeniden açığa çıkardığı bir eğilimdir. Zira yeni dünyada hayatta kalmanın yolu yeni bir şeyle ortaya çıkmaktır. İnovasyon, birçok köklü kurumsal yapının ya modern hayata ayak uydurarak ayakta kalmalarını sağlamış ya da buna ayak uyduramayarak yok olmalarına neden olmuştur. Her ne kadar bu kavram yeni yüzyılın kavramı olarak ifade edilse de yenilikçilik her dönemin beklentisidir. Yalnızca bazı dönemlerde kabul gören dönemin yaşam biçimine ve ihtiyaçlarına uygun davranmak iken, bazı dönemlerde kabul gören dönemin sahip olmadığı, bilmediği görmediği şeyleri söylemek, yapmak ya da ortaya koymak olmuştur. İkinci tanıma uyan tutumlar daha çok postmodern dönemin özelliği olarak ifade edilebilir. Modernite toplumu, uyumu ve rutini öne alan bir kavramken postmodernitenin içeriği bireycilik, farklılık ve sıra dışılık olarak ifade edilebilir. Moderniteden postmoderniteye gerçekleşen bu paradigma değişikliği bireyleri farklı olmak adına daha yenilikçi ve aykırılığı arayan karakterlere dönüştürmektedir. Yeni bir şeyler ortaya koymak için de ileri teknolojiler ve YZ teknolojileri bu noktada önemli bir destek sağlamıştır.

Yenilikçi yaklaşımları ve ürünlerini en geniş çerçevede, insanoğlunun hayata tutunma çabasının sonuçları olarak görmek gerekir. Zira insan için hayatta kalmak, var olmak belli bir noktadan sonra ancak üretmekle mümkündür ve ürettiklerinizin talep görmesi dikkat çekmesine, ona ihtiyaç duyulmasına ve erişilebilir olmasına bağlıdır. Bu nedenle hayal ile gerçek arasında var olan inanılmaz büyüklükteki mesafe, hemen önümüzde elle tutulup gözle görülenden metafizik alana kadar uzanabilmektedir. Burada devreye giren yaratıcı düşünce, söz konusu aralıkta çevresi için hayata dair dikkat çeken, ihtiyaç hissedilen ve ulaşılabilir olanı ortaya koyabilmek için çaba gösterir. Geçmişten günümüze geliştirilmiş aletler, araçlar, yapılar ve ortamlar tüm bu çabanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Belki rastlantısal olarak ortaya çıkanlar için de bir pay ayırmak gerekebilir.

⁶ Lewis Mumford, *Technics and Civilization* (University of Chicago Press, 2010), 10.

Son yüzyıl içerisinde denemelerine rastladığımız ve son yıllarda daha fazla hayatımıza dahil olmaya başlayan YZ çalışmalarını da benzer bir çabanın ürünü olarak görmek gerekiyor. Değişen şartlar ve içine doğduğumuz dünya kendine has yenilikleri talep eden bir forma sahiptir ve yenilik odaklı çalışan zihinler de bu talebin farkındadır. Dolayısıyla gerçekleşen şey, geçmişten günümüze insanoğlunun daima tekrar eden yenilik talebidir ve farklı olan sadece biçimsel olandır. Teknoloji çağının yenilikçi ürünleri teknolojik suretlere sahiptir. Ancak burada dikkat çeken nokta, yeniliğin geçmişe oranla etki kapasitesinin daha fazla olmasıdır. Zira iletişim teknolojileri, bilgisayarlar ve internet sayesinde yenilikçi icatlar, çok daha geniş bir alanda uygulama alanı bulmakta ve etki oluşturma kapasitesi öngörülemez boyutta olabilmektedir. Bu noktada özellikle son zamanlarda yapılan bir çalışmada dikkat çekilen husus da önemlidir. Zira bu çalışmada bilgisayar ve cep telefonlarında internet kullanımı ile ortaya çıkan bağlantılılığın yaygınlaşmasına, güç kaymasının en yaygın ve belki de en derin örneği olarak işaret edilmektedir.⁷ Bundan böyle bireyler, örgütler ya da şirketler, kısaca bu teknolojileri kullanan hemen herkes gerek resmi kanalları gerek sosyal ağları kullanarak önemli bir etki gücüne ulaşmış bulunmaktadır.

Diğer taraftan teknoloji temelli bir toplumsal dönüşüm yaşanırken yeni oluşan toplumun kurumları ve yapıları seçeneklerimizi ciddi biçimde sınırlamakta, bu yapılar, bireyleri olduğu gibi toplumları da ciddi ahlaki değerlendirmelerle asla yapamayacağımız biçimde, araçsal akla ağırlık vermeye zorlamaktadır. Bu da hem bireylerin hem de toplumun özgürlüğünde büyük daralmalara yol açmaktadır. Çünkü genel eğilimin dışında bir yaşam biçimini korumak gitgide güçleşmektedir.⁸ Örnek olarak modern kentlerde toplu taşımacılık özel otomobil kullanma lehine azalmakta, otomobilsiz yaşamak neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Benzer şekilde YZ teknolojilerinden uzak kalmak gibi bir seçenek gittikçe ortadan kalkmaktadır. Akıllı saatler, fitness izleyiciler ya da evlerin içinde dolaşan akıllı süpürgelerden kendinizi kurtarmanız mümkün görünmüyor. YZ dünyamız için artık bireysel bir tercih olmaktan çıkmış, tüm çeşitlilik ve öngörülemez yenilikleriyle, üstelik küresel anlamda toplumların hayatına entegre olmaya başlamıştır. Özellikle YZ ile geliştirilen ürünlerin pazar getirisi, daha fazla yaygınlaşması için büyük bütçelerin harcanması adeta gitgide büyüyen bir kartopu gibi tüm alanlara hâkim olmasına neden olmaktadır. Yine onu kullanmanın bireyde meydana getirdiği konfor hissi de yaygınlaşması için önemli bir etkidir.

Ayrıca YZ ile birlikte teknolojinin, yaşamın daha fazla içine dahil olmasıyla, ait olduğu toplumun asli unsurlarının bir bütününü temsil eden kültür de teknik determinizmin baskısı altına girmektedir. Ellul, tekniğin modern toplumdaki egemenliğinin bir sonucu olarak, kültürleri dönüştürerek üç anlam ortaya koyduğunu belirtir: İnsan ilişkilerinin soyutlaşacağı, insan aktivitelerinin önemsiz olacağı ve sosyal eylemlerin muğlâk kalacağı.⁹ Tekniğin ve teknolojik gelişmelerin toplum üzerindeki etkisinin deterministik hale gelişine vurgu yapan Ellul, bütün

⁷ Schmidt ve Cohen, *Yeni Dijital Çağ*, 15.

⁸ Charles Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 15.

⁹ Jacques Ellul, *The Ethics of Freedom* (Michigan, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1976), 464.

teknik ilerlemenin bir bedeli olduğunu; teknik ilerlemelerin çözdüğünden daha çok ve daha büyük problemlere sebep olduğunu; teknik ilerlemenin zararlı etkilerinin faydalı etkilerinden ayıramaz olduğunu ve son olarak teknik ilerlemenin öngörülemez çok sayıda etkileri olduğunu düşünür.¹⁰ Benzer bir yaklaşımla Dusek, teknolojik determinizmi, teknolojinin toplumun ve kültürün yapısını ve geri kalanını belirlemesi ve buna neden olması olarak tanımlıyor.¹¹

2. Veri Depoları ve Yapay Zekânın Çalışma Biçimi

İnsanlar modernite ile birlikte bilginin gücünün daha da fazla farkına varmış durumdadır. Kapitalist sistem, daha çok kazanmak için daha çok üretmek, daha çok üretmek için daha çok tüketmek üzerine kuruludur. Daha çok tüketmek için de daha fazla kontrol edilebilen insana ihtiyaç vardır. Modern dünya, medya araçları sayesinde böyle bir gücü elinde bulundurmaktadır ve bu gücü besleyen en önemli veri kaynaklarının tekrar eden insan davranışları olduğunu söyleyebiliriz. Bilgisayarların, tüm kullanıcı verilerini ve bilgilerini derleme yeteneğinin, tekrar eden insan eğilimlerini ve davranışlarını tespit etmede önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Yine son yirmi yılda yerel veri depolama sistemlerinin (sabit diskler, harici diskler ve usb diskler) yanında erişilebilirliğinin kolaylığı nedeniyle yaygınlaşmaya başlayan ve dijital veri havuzlarını ifade etmek üzere kullanılan bulut teknolojileri, bu verilerin tamamının derlenmesini kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte geçmişe yönelik verilerin de sisteme dahil edilmesi yönünde gerek resmî kurumların gerek kişisel kullanıcıların büyük bir talebi vardır.

Kurumsal işleyişlerde geçmişe yönelik verilerin sisteme dahil edilmesi eskiye yönelik verilerin analiz edilmesini kolaylaştırırken, bireysel kullanıcılar tüm verilerini buluta yükleyerek fiziksel bagajlardan kurtulmanın konforunu yaşamaktadırlar. Dolayısıyla teknolojinin sağladığı, konfor vaat eden tüm imkanlar aynı zamanda tüm yaşantıların, tecrübelerin, birikimlerin buluta yüklenmesini hepsinin bir yerde toplanmasının zeminini oluşturmaktadır. Bu da dünyanın geçmişte ve şimdide sahip olduğu tüm verileri depoladığı bir alanın oluşması demektir. Birey olarak ancak kendi bilgi ve tecrübelerine hâkim olan insanın karşısında bulut, tüm dünyadaki bireylerin ve kurumların bilgilerine sahiptir ve ne yüklendiyse en ince ayrıntısına kadar onu istendiği anda temin edebilmektedir.

YZ'nin işlevleri, bir bakıma insan beyninin faaliyetlerinin taklit edilmesidir. Ancak YZ'nin, beyni tüm yönleriyle taklit etmesi için daha çok zamana ve çalışmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Öyle ki insan beyni, YZ gibi veri toplamak, kaydetmek ve bunları logaritmik işlemlere tabi tutmak yerine zihinsel çıkarımlar ve çağrışımlar yaparak düşünmektedir.¹² Daha sonra, onun yaptığı işlemlerin ve ortaya koyduklarının çoğumuz tarafından hayret verici olarak değerlendirilmesi ise insanın ilgi alanlarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Zira YZ; yüklü verileri kullanan üstelik ne tür algoritmalar geliştireceğine dair komutlar da yine insan tarafından kendisine yüklenmiş

¹⁰ Uğuş, Jacques Ellul Düşüncesinde Teknik Sorunu, 86.

¹¹ Val Dusek, *Philosophy of Technology: An Introduction* (Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 84.

¹² Samet Yahya Bal, & Berat Sarıkaya, "Kelami Açından İnsan Fıtratı ve Bilinci Bağlamında Yapay Zekâ ve Transhümanizm", *Mavi Atlas* 10/2 (2022), 407.

olan dijital bir bilgisayar programıdır. Dolayısıyla YZ, insan yapımı bilgisayarların veri toplama ve işleme süreçlerini ifade eder.

YZ'nin temel işlevi olan veri analizi, mantık ilmi için de tarif edilen “bilinenlerden bilinmeye ulaşma” olarak tanımlanabilir. Bilgisayarlar da insan yapımı işletim sistemleri sayesinde sorulan sorulara mevcut verileri kullanarak cevaplar verirler. *Ruhumuz ve bilincimiz, bir nevi ilahi bir işletim sistemi gibidir.*¹³ Ancak şu var ki belli bir konu ile ilgili olarak sisteme yüklenen verilerin çeşitliliği ve karmaşıklığı aynı zamanda YZ'nin olası cevaplarının da artmasına ve dolayısıyla çok daha fazla doğru cevap çeşitliliği içerisinden hangisini kullanacağı sorununa yol açmaktadır. Bu noktada devreye giren belirleyici unsur ise veri girişi yapan kişi ve kuruluşların yetkinliği ya da güvenilirliğidir. Resmi kütüphanelerin dijital platformları, uluslararası indeksler, resmi ve özel kuruluşların web sayfalarındaki veriler, veri tabanlarına dahil edilmeden önce belli doğrulama kriterlerine tabi tutulmakta böylelikle bu çevrimiçi platformlar, YZ'nin “güvenli veri” olarak başvurduğu öncelikli içerikler olarak görülmektedir. Güvenli veri kaynaklarında hakkında veri bulunmayan konularda ise YZ'nin sırayla sosyal medya gibi daha az doğrulanmış platformlarda bulunan verileri derleyerek kullanıcıya getirmesi söz konusu olabilmektedir. Bunun dışında soru içeriğine ya da soru sorma şeklimize göre de YZ'nin sorulara cevap verme yönünde kendisini geliştirdiği anlaşılmaktadır.

YZ'nin temelinde, veri ve kodlama yer alır. Buna göre YZ ancak yüklenen verilerle ve verileri nasıl analiz edeceğine dair tanımlanmış algoritmalarla çalışır. Onun temelde yaptığı iş dolaşımda olan verilere başvurmaktır. YZ bağımsız öğrenme ve farkındalık yetisine sahip olmadığından, öğrendiğinin ve söylediklerinin bilincinde değildir. Diğer taraftan insan zekâsının temelinde beyin, zihin ve özbilinç/farkındalık yer alır. Farkındalık sahibi olmayan, kendi kendine öğrenen YZ yeni verilerle kendilerini güncelleyebilme veya dünyadaki rastlantısallığa endekslenme gibi ekstra boyutlar sergileyebilse bile bu özellikler onun gerçek anlamda bağımsız hareket etmesi için yeterli değildir. Dolayısıyla insanın eylem yapma kapasitesi ve bunu kendi iradesiyle ve özgür bir biçimde, dilediğinde dilediği gibi yapması, algoritmik yapıyı aşan bir karaktere sahiptir. Kısaca insan özgürlüğüne ulaşması mümkün görünmeyen bir algoritmik yapı için genel YZ tezi gerçekçi bir hedef olarak mümkün görünmemektedir.¹⁴ Bu nedenle YZ'nin özgür düşünce ve ona imkân sağlayan iradeden mahrum olması aynı zamanda özgün felsefe yapamamasının da temel sebebi olmaktadır. Kaldı ki henüz insana ait özgür düşüncenin nasıl evrimleştiği ya da nasıl ortaya çıktığı, sistematik bir şekilde açıklanamamışken, biyolojik organizmalardan çok farklı olan yapay zekâda hangi mekanizmalar dâhilinde iradenin ortaya çıkabileceğine yönelik hipotez düzeyinde dahi bir açıklama olmamasını garipsememek gerekir.

¹³ Bal & Sarıkaya, “Kelami Açından İnsan Fıtratı ve Bilinci Bağlamında Yapay Zekâ ve Transhümanizm”, 416.

¹⁴ Nazif Muhtaroglu, “Algoritmik Temelli Yapay Zekâ ve Özgür İrade”, *Uluslararası İslam Hukuku Araştırmalarına Zemin Oluşturması Açısından Yapay Zekâ Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı*, Ed. Yıldırım Sipahi (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 15-17 Nisan 2022), 17.

Günümüzde YZ'ye olan ilgi ve beraberinde ortaya çıkan endişeleri geçmişte ortaya konan yenilikler karşısında insanoğlunun tepkilerine benzetmek yanlış olmaz. İnsan doğası büyük ölçüde konfor ister ve konfor genellikle rutinde aranır. Kısaca alışkanlıklar ve bilindik rutinler üzerine kurulu yaşam biçimi insan için tehdit algısını büyük ölçüde saf dışı bırakır. Ne var ki ortaya konan herhangi bir fikir, değişim, farklılık konfor alanına yapılan bir müdahaledir. İnsan öncelikle bu durumun kendi yaşam biçimi için risklerine odaklanır ve onun var olmamasının, faydaları dahi olsa var olmasından daha iyi olacağı yönünde bir refleks geliştirir. İnsan doğası bu noktada yaratılışı itibari ile değişimi, yeniliği arzu eden bir varlık olmakla birlikte konfor isteyen yanıyla da değişime direnç gösteren bir varlıktır. Coğrafi koşullar nedeniyle değişen yaşam biçimlerinin, siyasi değişimler nedeniyle gerçekleşen devrimlerin ya da dinsel dönüşümlerin sancılı olması da bundan kaynaklanır. Toplumda bir kesim insanlar vardır ki bunlar genellikle azınlık kısmı oluşturmaktadır, değişime daha fazla kulak vererek ve iradelerini kullanarak bu süreci harekete geçirirlerken diğer kesim konfora olan düşkünlük nedeniyle değişime direnç gösterirler. Bu anlamda YZ'yi dönemin son icadı, insanoğlunun değişim dönüşümde geldiği son nokta olarak görmek mümkündür. Bu, değişim arzusuna kulak veren insanların bir ürünüdür, adı üzerinde yapaydır ve yapabildikleri ile de birilerinin konfor alanına yaptığı müdahaleler nedeni ile ürkütücü olarak görülmektedir. Özellikle bilgi içerikli davranış modellerini taklit ediyor olması onu gündelik işleri gerçekleştiren diğer makinelerden ayırmaktadır. Bu da onu, yapabileceklerinin sınırları noktasında toplum nezdinde daha fazla merak konusu bir ürün haline getirmektedir. Aslına bakılırsa benzer bir tepki son olarak internet kullanan telefonların hayatımıza girmesiyle de gerçekleşmişti. Ancak zamanla söz konusu tepkiler, alışkanlıklarla birlikte onları hayatın vazgeçilmez ürünleri haline getirdi. Çok büyük bir ihtimalle YZ teknolojilerinin kullanımı da çok yakın bir gelecekte yine her birimizin vazgeçilmezleri olacaktır.

Nihayetinde YZ insan zekâsı ile üretilen içerikleri kullanır ve insan iradesi olmaksızın bir eylemde bulunması beklenmez. Onu iradi bir varlık olarak tasarlamak mümkün görünmemektedir. Zira insanın özgür irade sahibi, düşünen bir makine icat edebilir mi sorusu, felsefede, Tanrı için ifade edilen “kendisinden büyük ya da kendisinin kaldıramayacağı bir taş yaratabilir mi” sorusu kadar büyük bir mantık hatası içerir. Buradaki mantık hatası kısaca en büyük sayıdan daha büyük bir sayı var mıdır sorusunun anlamsızlığına benzer bir hataya işaret eder. Bu nedenle her şeye kadir bir Tanrı'nın kendisinin dahi kaldıramayacağı bir taşı yaratıp yaratmaması, cevap aranması gereken bir soru olmadan önce mantıklı bir soru formuna sahip olmaktan uzaktır. Mantıksal formlar her şeye kadir Tanrı'nın mantıksal olan her şeyi yaratabileceğini, mantığa aykırı olanın ise mantığa aykırı olmasından dolayı yaratılamayacağını dikte eder. Benzer şekilde irade sahibi bir varlık olarak insanın, kendi iradesini aşan bir varlık icat edip edememesi sorusu da onun icat etme kapasiteleri ve dolayısıyla mantıksal formlara uygun olarak cevabı aranması gereken bir sorudur. Nihayetinde insan yapıp etmelerinin tamamı, onun potansiyellerinin içerisinde ve tüm yapıp etmeleri onun potansiyellerinin ancak alt kümesi olabilir, onun zihnini aşması beklenmez. Ancak şu var ki ortaya konan her ürün, insan yapıp etmelerine sağladığı destek ve belli özellikleri ile bir insanın aynı anda yapamayacağı birçok şeyi

yapma imkânı sağladığından, görece insan üstü olarak değerlendirmeye alınabilmektedir. Aynı şey elle kaldırılması imkânsız olan yüklerin bir manivela ile ya da bir düğmeye basarak kaldırılmasında da geçerlidir. Dolayısıyla YZ, bir insanın aynı anda hatırlaması mümkün olmayan birçok bilgiyi bir hafızadan getirerek önümüze koyabilmekte, birçok veriyi derleyerek yine kendisine işlenen kodlarla analiz ederek anlık olarak istediğimiz verilere çok daha hızlı ulaşabilmemizi sağlayabilmektedir.

YZ'nin gündelik hayata entegrasyonu, onun ilk etapta insana yardımcı bir alet olarak tasarlanmasıyla gerçekleşmiştir.¹⁵ Bu nedenle YZ insanın hemcinsi olmadığı gibi onun için bir rakip ya da bir tehdit olarak da değerlendirilemez. YZ ile yapılabilecekler listesi insan için ancak destek hizmetleri olarak görülmelidir. Diğer taraftan hemen her sektörde aktif şekilde kullanılmaya başlanan bu teknolojinin birçok beceriyi, birçok iş kolunu ve işgücünü işlevsiz hale getirmesi de doğal bir durum olarak karşımıza çıkacaktır. Daha hızlı ve etkin sonuçlara daha ekonomik yollarla ulaşmayı kolaylaştıran bir altyapı sunuyor olması tüm sektörlerin bu alt yapıyı kullanmak istemelerine neden olmaktadır. Bu durumun sektörlerin işleyişlerinde meydana getirdiği değişiklikler, her ne kadar YZ'yi potansiyel rakip olarak ortaya koysa da asıl rekabet YZ'yi sistemlerine entegre eden yenilikçi yaklaşımlar ve dolayısıyla insan zekâsıdır. Bu anlamda YZ kendi başına hareket ederek insanlığın herhangi bir iş kolunu ya da kollarını ele geçirmiş bir tehdit olarak tanımlanamaz.

İrادی bir varlık olmayan YZ'nin ortaya koyduğu ürünler ve sonuçlar insan tasarımıdır ve büyük ölçüde insan öngörülerinden doğar. YZ teknolojilerinin geliştirilmesinde birtakım hedefler göz önünde bulundurulur. Herhangi bir alanda herhangi bir konuda işlev görmesi beklenen YZ aracı ancak öngörülen ve tasarlanan işlevleri icra etmek üzere programlanır. Bu nedenle onun tarafından ortaya konduğunu gördüğümüz ya da düşündüğümüz tüm hizmetler aslında onu söz konusu işlevi gerçekleştirmek üzere programlayan insan tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu da YZ ürünü hizmetlerin iradi sorumluluğunu onu üreten ya da programlayana yükler. Bu anlamda bazen medyada ya da bazı yayınlarda karşılaştığımız YZ'nin ahlaki statüsüne dair tartışmaların, yerinde tartışmalar olduğu söylenemez.¹⁶ Meşhur bir örnekte olduğu gibi “elimizdeki bıçakla ekmek de kesebiliriz, bir başka insana da zarar verebiliriz”. Vallor'un, gelişmekte olan teknolojilerin sunduğu gittikçe karmaşıklaşan ve sonuçları öngörülemeyen bir dünyada ahlaki anlamda nasıl iyi bir yaşam süreceğimiz sorusuna cevap aradığı son kitabında da önerdiği gibi belki kendimizi tekno-ahlaki erdemlerle donatmak gerekecektir.¹⁷

YZ teknolojileri ile devreye alınan otonom faaliyetler, insanların, onlar tarafından gerçekleştirilen iş ve işlemlerin farklı boyutlarını sorgulamaya başlamalarına neden olmuştur. YZ

¹⁵ Süleyman Dönmez, “Felsefi Bağlamda Yapay Zekâ ve 2025 Sendromu”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2020), 750.

¹⁶ Ülfet Görgülü, Sena Kesgin, “Yapay Zekâ Robotlara Ahlaki ve Hukuki Statü Tanınması Problematikliği -İslam Ahlâkı ve Hukuku Açısından Bir Değerlendirme”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021), 37-65.

¹⁷ Shannon Vallor, *Technology and The Virtues: A Philosophical Guide to A Future Worth Wanting* (New York: Oxford University Press, 2016).

ile çalışan bir güvenlik kamerasının eve giren yetkisiz bir kişiyi etkisiz hale getirmek için yapması gerekenler elbette ev sahibinin bilgisi dahilinde programlanmış prosedürlerdir. Bu nedenle güvenlik kamerasının tespit ettiği yetkisiz kimseye uygulanacak prosedür (Otomatik olarak polisin ya da ev sahibini aranması, tüm kapıların kilitlenmesi vb.) hukuki ya da etik tüm yönleriyle programlamayı yapan kişinin sorumluluğundadır. Benzer şekilde bilimsel çalışmaların yürütülmesinde kendisinden istifade edilen verilerin analizinde YZ ne kadar kullanılmış olsa da ortaya konan ürünün nihai tüm sorumlulukları bilim insanının üzerindedir. Dolayısıyla YZ teknolojilerinin işleyiş biçimine bakıldığında temelde, tüm bu teknolojilerin veri toplamaya bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Veriler, en temel insan faaliyetlerinden gelişmiş bilgi sistemlerine kadar her şeye ait olabilir ve önemli olan her tür verinin bilgisayar tabanlı olarak kaydedilebilir, taşınabilir ya da buluta yüklenebilir olmasıdır.

Yenilikler daima hayatımızda olacaktır. Batının mevcut son icadı diyebileceğimiz YZ teknolojileri de topladığı verilerle çalışan bir sistemdir ve hangi verileri hangi düzeyde paylaşımaya açmak ya da açmamak bizim kontrolümüzdedir. YZ ile birlikte ortaya çıkan risklere dikkat çekmesi bakımından Schwab'ın endişeleri göz ardı edilebilir değildir. Ona göre bu kadar büyük vaatler ve potansiyel tehlikeler içeren başka bir dönem yaşanmamıştır. Ancak karar alıcıların, çoğu zaman kendilerini geleneksel doğrusal düşünceden kurtarması ve geleceğimizi biçimlendiren bozulma ve inovasyon kuvvetleri üzerine stratejik olarak düşünemeyecek kadar güncel meselelere boğulması endişe vericidir.¹⁸ Zira ona göre gerçekleşen şey üzerinde düşünülmesi gereken çok daha fazla derin konular vardır. Ona göre bu endişe temelde üç kaynağa dayanmaktadır. İlk olarak şu anda gerçekleşen teknolojik devrim, önceki sanayi devrimlerine göre çok daha hızlı. İkinci olarak bu devrim, dijital devrimin üzerinde yükseliyor ve ekonomide, iş dünyasında, toplumda ve bireysellikte benzeri görülmedik paradigma değişimlerine götüren çok çeşitli teknolojileri bir araya getiriyor. Sadece şeyleri yapmadaki “ne” ve “nasıl” sorularını değil aynı zamanda “biz kimiz” sorusunu da değiştiriyor. Son olarak bu devrim ülkeler, şirketler, sektörler arasında ve içinde ve bir bütün olarak toplumda sistemlerin bütünsel dönüşümünü içeriyor.¹⁹

Schwab'ın, teknolojik gelişmeleri, özellikle insanın “biz kimiz” ya da “ben kimim” sorularına getirdiği etki açısından değerlendirmesi son derece önemlidir. Ancak soruyu soran özne olarak insanın aradığı cevaplar söz konusu gelişmeler içerisinden bir bakışla mı yoksa daha kapsamlı bir değerlendirmeyi mi içermelidir? YZ muhtemeldir ki içerden bir bakışla yani insanı tüm sistemin içerisinde diğer nesneler gibi bir nesne olarak değerlendirmek suretiyle çözüm teklif eden bir mekanizmadır. Kısa vadeli sorun çözme denemelerinde faydalı olmakla birlikte insan, evren ve öte dünya fikrini de işin içine katmak gerektiğinde insanın yeniden bir özne olarak inisiyatif alması gerekliliği ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla insan, kim olduğu ya da olmak istediğine dair kararı kendisi vermek durumundadır. Belki bu noktada YZ onun için ancak faydalı bir araç olarak kendisine eşlik edebilir.

¹⁸ Klaus Schwab, *Dördüncü Sanayi Devrimi*, çev. Zülfü Dicleli (İstanbul: Optimist Kitap, 2018), 10.

¹⁹ Schwab, *Dördüncü Sanayi Devrimi*, 11.

3. İnsan Zekâsını Yapay Zekâdan Farklı Kılan Özellikler

İnsan, birçok farklı eylem kapasitesine sahiptir ve onu diğer canlılardan ayıran ve hatta hemcinsleri içinde dahi farklı boyutlarda açığa çıkan en temel yönü düşünme eylemidir. İnsanı düşünmeye sevk eden ise hayret ve şüphe etmektir. Bunun sonrası soru sormaktır, araştırmadır, aydınlanmadır, gerekçelendirme ve temellendirmedir. Felsefi bir faaliyet olarak düşünme aynı zamanda eleştirel bir refleksiyondur. Dahası öğretilen değil bizzat ve bilfiil “yapılan”dır.²⁰ Benzer şekilde felsefe yalnız, ruhu olan, şaşırان, merak ve şüphe eden, duygulanan, etkilenen, düşünen, tasarlayan, ızdırap çeken insana has bir etkinliktir. Felsefe, içine doğduğu hayatta kendisine bir şey ya da şeyleri dert edinen bir insanın faaliyetidir. Felsefe yapma her bir filozofun kendi düşünce dünyasında gerçekleşen, insan zekâsının metafiziği de devreye soktuğu üst düzey bir eylem olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan insan zekâsı, tabiatı itibarıyla özgün ve ayrıca her bireyin kişisel tecrübe ve yaşantılarından kaynaklanan özellikleri ile de bireysel farklılıklar içeren süreçleri ifade eder. YZ ile ilgili çalışmalarda dikkat çeken nokta ise bahse konu teknolojilerin belirlenen kodlama ve programlamalar üzerinden birtakım sonuçlara varıyor olmasıdır. Bu da YZ ürünlerinin çıktılarının standardize olmuş vasıflara sahip olduğunu gösterir. Bu bakımdan YZ teknolojilerinin, onları tasarlayanların ve kodlayanların hangi verilerle hangi ilişkiler ağını kullanarak çalışacaklarını belirlemelerine bağlı olarak ürünler ortaya koydukları anlaşılmaktadır. Bu durumda YZ salt bir felsefi eylem olmak bakımından düşünen bir zekâ değil talebe göre ürünler ortaya koyan bir yeniliktir.

Konuyu YZ'ye yöneltilen birkaç soru örneğiyle somutlaştırmak faydalı olabilir. Evrenin yaratılışı, Tanrı'nın varlığı, yaratılışın amacı ya da insanlığın geleceğinin nasıl olacağı gibi meseleler felsefenin temel sorunlarına işaret eder. Bu sorular, YZ'yi kullanan platformlardan biri olan ChatGPT'ye²¹ doğrudan “Evrenin yaratılışı hakkında ne düşünüyorsun?”, “Tanrı'nın varlığı hakkında ne düşünüyorsun?”, “Yaratılışın amacı nedir?” ya da “İnsanlığın sonu ne olacak?” şeklinde sorulduğunda bazı noktaların ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. ChatGPT'den alınan cevaplar YZ'nin çalışma prensiplerine ilişkin de önemli ipuçları vermektedir. Öncelikle ChatGPT'nin “kişisel görüşlerinin ya da inançlarının olmadığını” söylemesi, bilgilerin kaynağı belli olmayan birtakım veri havuzlarından temin edilerek karşımıza getiriliyor olmasıdır. Ayrıca ve daha belirgin olan bir özellik olarak, bilgilerin arama motorlarından kolaylıkla elde edilebilir türden olması dikkati çekmektedir. Ancak şunu söylemek gerekir ki arama motorları bilgiyi, doğrudan soruya cevap niteliğinde olmadan yani işlenmemiş ve servise hazır edilmemiş şekilde getirirken, YZ doğrudan soruya odaklanarak sorunun cevabı olan bilgileri birçok farklı kaynaklardan (kitap, makale, ansiklopediler, resmi ya da kişisel web sayfaları vb.) derleyerek

²⁰ Lokman Çilingir, *Niçin Felsefe?* (Ankara: Elis Yayınları, 2007), 12-18.

²¹ ChatGPT: Kısaca “Yapay Zekâ Sohbet Robotu” olarak çevrilmiştir. GPT ise teknik anlamda Generative Pre-trained Transformer ifadesinin kısaltmasıdır ve doğal dil işleme alanında kullanılan açık kaynaklı bir yapay zekâ modeline işaret eder.

arayıp getirebilmektedir. Üstelik bunu yaparken bilgiyi karşılıklı konuşma / sohbet formunda sunmak suretiyle adeta bilgiye ulaşmanın eğlenceli bir yolunu da kullanmamızı sağlamaktadır.

Derin yapılandırılmış öğrenme, hiyerarşik öğrenme ya da derin makine öğrenmesi olarak da ifade edilen, bir veya daha fazla gizli katman içeren yapay sinir ağları (YSA) ve benzeri makine öğrenme algoritmalarını kapsayan bir çalışma alanı olarak derin öğrenme ve doğal dil işleme çalışmalarının da insan beyninden esinlenerek öğrenme sürecinin matematiksel olarak modellenmesi ile geliştirildiği görülmektedir.²² Dolayısıyla derin öğrenme bilgi üreten değil, bilgiye ulaştırıcı bir araç olarak karşımızda durmaktadır. “İnsan beynini mucize yapan şifreler” ifadesiyle Aydın ve Değirmenci, insan zekâsını farklı kılan üç özelliğe dikkat çeker: lider ruh, yaratıcı beyin ve cesur yürek.²³ Lider ruh, tutkulu, heyecanlı, girişimci, üretken, yerine göre agresif, istikrarlı ve mutlak pozitif duygulara sahip olmakla nitelenmiş, beyni aktif bir şekilde kullanmakla eş değer görülmüştür. Özellikle çocukluk yıllarındaki motivasyonlarla açığa çıkan ve beyne pozitif güç kazandıran yaratıcı beyin, beynin düşünce sınırlarını sürekli geliştirir. Cesaret ise düşünerek ve bilgi birikimi ile deneyimleri değerlendirerek yapılması gereken hakkında verilen hızlı kararlara işaret eder. İnsan zekâsına ait bu üç mucizevî özellik YZ’nin büyük ölçüde veri işleme süreçlerinin geliştirilmesinde taklit edilen özellikleri arasında yer almaktadır.

YZ’nin, geliştirilen ve ön plana çıkan birçok özelliği ile felsefe yapma faaliyetine sağlayabileceği yönünde katkılarına rağmen insan zekâsında bulunan ve taklit edilmesi mümkün görünmeyen bazı eksikleri bulunmaktadır. Buna göre YZ’nin özgün felsefe yapabilmesinin önünde bir engel olarak duran bazı insani niteliklerden mahrum olduğu görülmektedir. Bunlar; merak ve şüphe, bilinç ve bilinçaltı, sezgisel kavrayış, düşünme ve konuşma olarak öne çıkmaktadır.

3.1. Merak ve Şüphe

İnsanoğlu temelde, olabildiğince mutlu bir yaşam için çaba harcar. Bunun için beslenme, barınma ve güvende olma gibi temel yeterliklere sahip olmayı hedefler ve hayatının sonuna kadar bu konforu sürdürme çabası devam eder. Ancak işler her zaman planlandığı gibi gitmez ve tabiatı itibarıyla zayıflıkları bulunan insan için dünya hayatı sürprizlerle doludur. Bunun farkında olmak, insanda zamanla bir merak ve şüphe duygusunun gelişmesine neden olur. Bir tür tepki verme şekli olarak merak, karar alma süreçlerinin başlarında ortaya çıkarak konuya yaklaşma şeklimizi, olaylar karşısında tavır alma biçimimizi belirler. Bu sayede bunda hangi hayrın, hangi hikmetin ya da hangi açıklamanın var olduğunu öğrenmeye çalışırız. Yine her tür karşılaşma insan için şüphenin de başladığı andır. Şüphe, gerçeğe ulaşmanın yolu ve konforu elde etmek üzere gerçekleşen eylemlerin en yakın dostudur. Şüphe ile çalışan beyin, gerçek bilgi ile donanma fırsatı bulur ve bu sayede kendisini dost edinene gerçek mutluluğu elde etmenin konforunu yaşatır.

Diğer taraftan YZ’nin işleyiş biçimine baktığımızda onun, elli durumlara yönelik belli tepkiler vermeye programlanmış olduğunu görürüz. Bu nedenle herhangi bir konuyu merak etmesi, bazı

²² Öztürk & Şahin, “Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâya Genel Bir Bakış”, 27.

²³ İsmail Hakkı Aydın ve Can Hikmet Değirmenci, *Yapay Zekâ* (İstanbul: Girdap Kitap, 2018), 139.

durumlarda şaşırması, onun hakkında yorum yapması ya da belirsiz durumlar için çözüm üretmeye çalışması beklenmez. YZ bulutta yer alan verileri / bilgileri kullanarak, insanın mutluluğa erişirme potansiyeli hakkında değerlendirme yapabilir. Ancak YZ'nin yaptığı her çeşit değerlendirme mevcut veriler çerçevesinde şekillendiğinden kısmen de olsa zayıftır. Onun için aslolan verilerdir. Olumlu anlamda YZ, insanın merak ettiği ya da hakkında şüphe duyduğu şeyle ilgili olarak, kişinin kendisinde olmayan ancak bir yerlerde olan bir bilgiye ulaşması noktasında yardımcı bir araçtır. Ancak şu var ki merakımızı ya da şüphelerimizi gidermeye yetecek ya da yardım edecek derecede bir bilgiye ulaştırma kapasitesi hakkında net bir şeyler söylemek henüz mümkün görünmemektedir. YZ'nin sunduklarının insan zekâsının ürünleri olması, ondan istediklerimizin ya da beklentilerimizin sınırlarının da yine ona yüklenenlerle sınırlı olması anlamına gelmektedir.

Barındırdığı belirsizlik nedeniyle bir zayıflık göstergesi olarak görülse de şüphe duymak, aynı zamanda insan için gerçeğe ulaşma yolunda bir motivasyon aracıdır. Her şeyin açık ve net olması, belirgin olması, içinde yaşadığımız dünya hayatı için ideal olurdu. Bilindiği üzere, muhtemel sorunların öngörüldüğü ve problemlere ilişkin sistemlerin geliştirildiği bir yaşam, Antik Yunan'da Platon'un *Devlet*'inde, sonraları Farabi'nin *İdeal Devlet*'inde, Thomas More'un *Ütopya*'sında ve Francis Bacon'ın *Yeni Atlantis*'inde kaleme alınmıştı.²⁴ Ancak More, her ne kadar böyle bir yaşam tasavvurunu bir ütopya olarak ifade etmiş olsa da insanoğlu sanayi devrimi, makinelerin yükselişi, teknolojinin gelişmesi, bilişim sistemleri ve internetle birlikte geçmişin birçok ütopyik tasarımını gerçeğe dönüştürebilmiştir. Oadaki merak ve şüphe insanoğlunun sınır tanımazlığının bir göstergesi olarak onu bir sonraki gelişmeye sevk etmeye devam etmektedir.

Günümüzde bu gelişmelerin başat aktörü olarak YZ'nin rol aldığını söylemek yanlış olmaz. Hiçbir şeyi bilmediğini söyleyen Sokrates'in itirafı, insanoğlunun "bilme" serüvenini ifade eden adımlardan olduğu gibi Voltaire'in şüphesi de insanoğlunun merak, şüphe ve düşünme faaliyetinin adeta ateşleyici etkisine dikkat çekmekte, onun zayıf ve güçlü yanlarını bir araya getirmektedir.²⁵

Devam eden bu bilme serüveninin bir ürünü olarak YZ ürünleri de bir sonraki yenilikler için yeni merak konuları ve şüphe alanları oluşturmaktadır. Bu bakımdan YZ'nin konumunu, merak eden değil daha çok merakımızı gidermede yardımcı olan bir araç olarak değerlendirmek daha doğru görünüyor. Bu durumda YZ, merakımızı gidermede ve şüpheleri ortadan kaldırmada verdiği destek sayesinde daha fazla ve belki daha derin konular hakkında merak ve şüphe sahibi olmamızı sağlayarak felsefe yapma faaliyetine katkı verebilir.

²⁴ Platon, *Devlet* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018); Farabi, *İdeal Devlet* (İstanbul: Çağdaş Kitap, 2023); Thomas More, *Ütopya* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2019); Francis Bacon, *Yeni Atlantis* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2019).

²⁵ Voltaire, *Cahil Filozof*, çev. Güzin Aker (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019), 25.

3.2. Bilinç ve Bilinçaltı

Felsefi bir kavram olarak bilinç, şuur kelimesi ile eş anlamlıdır ve zihnin, düşünmenin, duygunun, duyumun, algının, iradenin, arzulamanın ve anıların farkında olunmasını sağlayan yetidir.²⁶ Bilinç sayesinde insan kendi zihninden geçenleri algılar.²⁷ İnsan eylemlerinin organizasyonunda etkin rol oynayan bilincin yanında bilinçaltının da önemi büyüktür ve zihinsel hayatımızın yüzde doksanından fazlası bilinçaltında gerçekleşir. Tüm karar alma süreçlerine bilinçaltı verilerini dahil etme durumu söz konusu olduğunda akıl almaz derecede güçlü bir zekânın ortaya çıkma ihtimali vardır.²⁸ İnsan zekâsı, eylemlerine ilişkin karar alma süreçlerinde yalnızca var olan verileri kullanmaz. O aynı zamanda bilincin aksiyonları ile bilinçaltında yer alan idealleri, beklentileri, korkuları ve ümitleri olan bir canlıdır, üstelik her insanınki birbirinden görece farklılıklar barındırmaktadır. Murphy, bilinçaltının her zaman herkesin iyiliği için çalışan bir yapıya sahip olduğunu ve bunun da tanrısal bir mahiyete haiz olduğunu öne sürer. Ona göre, bilinçaltınızın kendi iradesi vardır ve kendi başına son derece gerçektir. Bilinçaltı siz istesenez de istemeseniz de gece gündüz çalışır. O, bedeninizi inşa eden şeydir ama siz onun bunu yaptığını görmez, duymaz ya da hissetmezsiniz. Tüm bunlar sessiz bir işlem halinde gerçekleşir. Bilinçaltınızın her zaman “uyum”a, sağlığa ve huzura doğru ilerleyen kendi hayatı vardır. Bu, onun içinde duran ve sizin aracılığıyla her zaman ifade bulmayı bekleyen ilahi yasadır.²⁹ İnsan tabiatında yerleşik olarak bulunduğu kabul edilen ilahi yasaya atfen Winter’ın görüşü de insan görüşünün, doğayı ve doğaüstü olanı kavramada etkin rolüne işaret eder. Ona göre:

“Anlamlı bütün nazari konuların kaynağı, Tanrı’ya yönelik dönüştürücü sevgidir. Yalnızca o kaynak, hakikati sonuç verir, o olmadan, güneş sistemi güneşsiz kalır ve hiçbir şey görülemez. Böyle bir karanlıkta, alametleri göremeyeceğimiz gibi, yekdiğerimizin insanlığını tanıyamayız; yüzlerdeki ışık, başka her şeyden daha fazla, varlığın ontolojik zeminini anlatır.”³⁰

Winter’ın yaklaşımı insan zekâsının, yalnızca elindeki verilerden hareketle karar vermeye planlanan YZ’den farkına işaret etmesi bakımından önemlidir. İnsan zekâsı metafizik bir arka plana da sahiptir. Onun karar verme süreçlerinde sonradan gelişen bireysel etkenlerin ötesinde, apriori birtakım verileri de içeren duyular da devreye girer. İnsan zekâsı aşkın olanla ilişki kurabilir. Antik Yunan Filozofu Aurelius da aklın işleyişinde benzer bir tutumu takınır. Ona göre: “Akıl ve akıl yürütme sanatı kendi başlarına ve kendi işleyişleri için yeterli olan güçlerdir. Kendilerine ait bir ilk ilkedan hareket ederler ve kendilerine önerilen bir amaca doğru yol alırlar...”³¹ Bu nedenle insan zekâsı kendisini ve tabiatı aşan meseleler hakkında konuşmaya müsait bir yapıya sahiptir. Bu özelliği onu hemen hemen bütün dünyevi ve aşkın meseleler

²⁶ Celal Büyük, “Düalizm, Bilinç ve Tanrı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 136.

²⁷ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992), 112.

²⁸ Joseph Murphy, *Bilinçaltının Gücü* (İstanbul: Diyojen Yayıncılık, 2023), 98.

²⁹ Murphy, *Bilinçaltının Gücü*, 101.

³⁰ Timothy John Winter, *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak*, çev. Ömer Baldık ve Muhammet Şeviker (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 59.

³¹ Marcus Aurelius, *Kendime Düşünceler*, çev. Ayşe Çevik (İstanbul: Kapra Yayıncılık, 2023), 65.

üzerinde sistemli fikir beyan etmeye yani felsefe yapmaya uygun bir canlı yapar. Buna karşılık henüz bu tarz bir arka plana, bilinç ya da bilinçaltına sahip olmayan YZ'nin tüm bilgisinin önceden belirlenmiş belli algoritmalara bağlı olduğu görülmektedir. Searl'ün de dikkat çektiği gibi bilinç için “zamansallık” ve “toplumsallık” iki önemli konudur. Zira dış dünyayı mekanla birlikte ancak zamansal olarak kavrayabiliyoruz ve “diğer insanlar” kategorisi bilinç deneyimlerimizin yapısında özel bir yere sahiptir.³²

Bilinç teorisi ile tanınan Chalmers de beyin süreçleri ile ilgili hiçbir açıklamanın bilinci anlamaya yetmeyeceğini; fiziksel süreçlerle öznel deneyimlerin hiçbir zaman uzlaşmayacağını ve bunun çözülemeyecek zor bir problem olduğunu savunmaktadır.³³ Diğer taraftan Dennett, duyu verilerinden gelen verilere ve davranışsal eğilimlere sahip olan insan bilincinin bir tür bilgi işleme sistemi olduğunu savunur. Ona göre beyinlerimiz bir tür bilgisayar ve bilinç de bir tür yazılımdır.³⁴ Evrim yanlısı düşünürler ise beyinde ortaya çıkan bilincin kuşaklar boyu daha fazla anlama ve farkındalığa ulaştığını ve bu sürecin devam ettiğini savunmaktadır. Onlara göre bu sayede gelişmekte olan teknoloji ile ortaya çıkan kavramlar her yeni nesilde daha da fazla anlam bulacaktır.³⁵ Ancak Searle'e göre, özellikle Dennet ve evrimci teorisyenlerinki gibi yaklaşımlar bilinç ve öznellik gibi zihinsel özelliklerin varlığı üzerinde şüphe oluşturmaya çalışmaktadırlar.³⁶

Searle ayrıca bilincin çalışma prensibinde “niyetlilik” adını verdiği bir kavrama daha dikkat çeker. Buna göre bireyin öznel durumları, onu dünyanın geri kalanıyla ilişkilendirir. Bu öznel durumlar, inanç ve arzuları, niyet ve algıları, aynı zamanda aşkları, nefretleri, korkuları ve umutları içerir. Kısaca niyetlilik zihnin nesnelere ve dünyadaki olgusal durumlara yönelmesini ve onlarla ilişki kurmasını sağlayan çeşitli biçimlerin hepsinin genel terimidir.³⁷ Felsefi faaliyet, herhangi bir mesele hakkında bu öznel durumlardan bağımsız değildir ve bu derece karmaşık bir yapısal ilişki ağının YZ teknolojileri için söz konusu değildir.

3.3. Sezgisel Kavrayış

İnsan zekâsında doğaüstü olarak tanımlayabileceğimiz güç “sezgi” olsa gerektir. Sezgi, bilgi ve tecrübeyi aşan bir karar alma sürecidir. Dahası herhangi bir veri olmadan ya da sahip olduğumuz tüm verilere aynı anda başvurarak açığa çıkan bir yetenektir. Sezgisel düşünce ya da yaklaşım, birtakım metafizik değişkenleri de sürece dahil eder. Böylelikle insan zekâsı fizik ve metafizik unsurları birlikte hesaba katarak bir çeşit tespit yapma ve karar alma süreci geliştirir.

Felsefenin temel konularına ilişkin söz söyleme yetkinliği açısından sezginin yeri önemlidir. Sezgisel akıl, sezgisel düşünce ya da sezgisel kavrayış olgusal durumlara, potansiyel ve ideal

³² John R. Searl, *Zihnin Yeniden Keşfi* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014), 165-166.

³³ David Chalmers, *The Conscious Mind* (Oxford: Oxford University Press, 1996).

³⁴ Daniel Dennett, *Consciousness Explained* (Boston: Little Brown, 1991), 374-375.

³⁵ Erhan Coşan, “Beyin ve Bilinç Evrimi”, *Osmangazi Tıp Dergisi* 38 (2016), 26. Ayrıca Bkz. Theodore Roszak, *Bilincin Evrimi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995).

³⁶ Searl, *Zihnin Yeniden Keşfi* 21.

³⁷ John R. Searl, *Zihin, Dil ve Toplum* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015), 99.

olanları da ekler. Nasıl bir dünya ya da nasıl bir gelecek tasavvur ettiğini düşünen insanın düşünceleri sezgiden bağımsız olamaz. Bir Tanrı inancı, ahiret bilinci ve ölümsüzlük gibi meseleler sezgisel düşünceden bağımsız olamaz. Aristoteles'in, "her bilgi önceden bilinen birtakım bilgilere dayanır" ilkesinin karşısında ilk ilkelerin bilgisini ise sezgisel kavrayışa bağladığı görülmektedir. Dolayısıyla sezgisel kavrayışla kastedilen "yanılmaz farkındalık" olup ilkenin doğruluğunu hem algıya herhangi bir delisel yardıma başvurmada kavramak hem de ilkenin doğru olduğunu bildiğini bilmektir.³⁸ Bergson felsefesinde de yer bulan ve ona göre mutlaka her insanda var olan sezgi, varlık hakkında dolaysız kavrayışa işaret eden bir biliş türüdür.³⁹ Bu yönüyle herhangi bir veri olmaksızın çalışması mümkün olmayan YZ teknolojilerinde henüz böyle bir yetenek ya da özellikten söz etmek mümkün görünmemektedir. Aynı konuda Gazzâlî, insanda biri bedensel bir uzuv olarak diğeri de kalp gözü olmak üzere iki göz bulunduğunu öne sürerek kendisine akıl, ruh ya da nefis de denilen kalp gözünün bir eylemi olan sezgisel kavrayışa işaret eder. Ona göre, bedensel akıl başkasını görür ama kalp gözü kendisini de görür. Bedensel akıl eşyanın dışını görürken, kalp gözü içini de görür. Kalp gözü kendinden çok uzak olanı da kendine çok yakın olanı da görür. Varlıkların bir kısmını değil hepsini görür. Sonlu şeyleri de sonsuz şeyleri de görür. Bedensel akıl görüşlerinde çok defa yanılabilirken kalp gözü yanılmaz.⁴⁰ Gazzâlî'nin bedensel göz tasviri büyük ölçüde YZ'nin çalışma biçimine, kalp gözü ise yalnız insana has akıl yürütmeye benzetilebilir. Zira bedensel göz nesnel dünyayı temaşa eden ve onu tasvir eden bir göz iken sezgisel kavrayışa sahip olan kalp gözü, görülmeyen hakkında da fikir beyan etmektedir. Bu nedenle sezgisel kavrayış insanın, çevresiyle birlikte tüm kâinatı anlamasının, kavrama ve hakkında bütüncül bir görüşe sahip olmasının, dolayısıyla felsefe yapmanın yolunu açmaktadır.

3.4. Düşünme ve Konuşma

YZ ile ortaya konmaya çalışılan, düşünme eyleminin taklididir. Bir anlamda modern insan, YZ ile yaratıcıyı taklit ederek düşünen bir şey tasarlamaktadır. Düşünme konusunda dikkatimizi yoğunlaştırdığımız bir kavram olarak "anlam" üzerinde durmak gerekir. İnsan akli her şeyi düşünebilir, hayal edebilir, tasarlayabilir ancak zihin otomatik olarak düşündükleri arasında büyük ölçüde "anlam"a, makul olana odaklanır. Anlamı, kısaca gerçeğe uygun, uygulanabilir ve öteki/ler tarafından da anlaşılabilir, akla yatkın olandır ve aslında zihin de biz istemedikçe makul olana odaklanmaya alışmıştır. Bu da insanın düşünmede en doğru yol göstericisidir. Modernite, anlamı büyük ölçüde daha fazla kişi için daha fazla yararlı olanda konumlandırdı ve YZ de benzer şekilde anlamı en çok tekrar eden üzerinden kurgulamaya programlandı. İnsan için anlam, bazen şimdiye kadar hiç ortaya çıkmamış bir şeyde de belirebilir. Hatta gerçek anlamda anlam, dinamiktir, canlıdır, değişkendir bu nedenle anlam için belli bir tanım ya da form öne sürülemez. Her anlayış yeni bir anlam ifade edebilir ve her an yeni bir anlama gebe olabilir. Üstelik her anlamı kavrayacak ve ona anlık tepki verebilecek düzeyde gelişmiş bir YZ henüz mümkün görünmüyor. Anlamın birtakım veriler, formüller, kodlar, kalıplar ve girdiler üzerinden inşası indirgemeci ve

³⁸ Mehmet Ali Sarı, "Aristoteles'te İlk İlkelerin Bilgisi ve Nous Üzerine", *Kaygı* 16 (2011), 126.

³⁹ Henri Bergson, *Düşünce ve Devingen*, çev. Miraç Katırcıoğlu (İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1986), 59.

⁴⁰ Gazzâlî, *Mışkatü'l-Envâr*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2015), 22.

daraltıcı olabilir. YZ büyük ölçüde herkes için kabul edilebilir ve anlaşılabilir olana yoğunlaşırken, insan zekâsı her insanda farklı karşılıklar doğurabilecek içerikler üretebilir. Bu yönüyle YZ'nin anlama dair ilgisi daha fazla kişi için daha makul olanla ilgilidir. İnsanın düşünme becerisi yeri geldiğinde daha fazla kişi için anlamlı olmadığı halde daha değerli olanı bulmasını bilir. Bu durumda insan zekâsı tüm söylenenlerden farklı olanı düşünmüş olmakla daima bir adım önde olma şansına sahiptir. Elbette bu durum, her farklı olanın doğru ya da değerli olduğunu iddia etmek olarak anlaşılmamalıdır. Felsefi düşüncede Bachelard'ın deyimiyle “hiçbir zaman iki kez düşünülemez olanı düşünmek”⁴¹ gibi üstün bir özellik vardır ki bu bakımdan YZ'nin büyük ölçüde “tekrar eden”, “daha önce söylenmiş olanları söyleyen” bir zekâ çeşidi olduğu açıktır.

Anlamanın ve onun büyük ölçüde ifade aracı olarak dilin tek tipleştirilmesine ve daraltılmasına tepki gösteren Uygur, dili, insanın evrenle karşılaşması olarak tanımlar.⁴² İçine doğduğu dünya ile zaruri olarak iletişim kurmak durumunda olan insan, doğal olarak onunla kuracağı iletişim için de bir dil geliştirir. İnsan, dil icat eden bir canlıdır. Doğadaki sesleri, varlıkların şekil, renk ve boyutlarını vs. her ayrıntıyı geliştirdiği dilde kullanır. Alet yapma becerisine sahip olan insan, düşüncenin aleti olan dili de kurmayı ve geliştirmeyi başarabilmiştir. Sosyal bir varlık olarak “anlaşma”ya duyduğu ihtiyaç dilin doğal olarak tek tipleşmesine neden olmuş olsa da aynı dili kullanan insanlar bile duygu, düşünce ve ihtiyaçlarını dile getirmede özgün dışavurumlara sahip olabilmektedirler. Nihayetinde evrenle her karşılaşma her insan için ayrı tepkilere sebep olmaktadır ve tepkinin ifadesi olarak da anlamın zenginliği dilin kullanımında ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen de yaratılıştan getirilen ve tecrübe edilenlerle birlikte zamanla her insanda belli bir dünya görüşü gelişmekte ve bu da aynı kişide dilin kullanımına dair bir üslubun oluşmasına neden olmaktadır. Tüm bunlar bir şekilde felsefe yapmanın araçlarıdır ve yaratıcılık, özgünlük, rasyonellik gibi birçok özelliği de beraberinde getirmektedir. Yine Uygur'un ifadesiyle, dil bir bakış, görmede bir tutum, belli bir algılama biçimidir. Bu her dilin kendi açısından var olanı başka türlü dile getirmesinde belli olur. Dil, nedeni ne olursa olsun yadsıyamayacağımız bir gerçektir.⁴³ Bu bakımdan kendisi yaratıcı düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkan YZ'den yaratıcı fikirler ortaya koymasının beklenmesi 2'nin içinden 3 çıkmasını beklemek gibi olacaktır.

İnsanı diğer canlılara üstün kılan bir özellik olarak konuşma ise onda var olan birçok özelliğin son halkası ve dışa vurumu olarak görülebilir. İnsan için herhangi bir söz söyleme ya da fiil ortaya koyma söz konusu olduğunda aslına bakılırsa bu durum çok fazla karmaşık süreçleri içeren bir durumdur. Bir söz söylemek için öncelikle bir ihtiyaç hissedilir, ihtiyaca uygun daha önceden öğrenilmiş sözcüklerden sözcükler seçilir, söz söylemek için şartlara göz gezdirilir ve nihayet insan o sözü söyler. Ancak tüm bu süreçler insan zihninde o kadar hızlı bir şekilde gerçekleşir ki belki farkında olmadığımız birçok işlem zihnimiz tarafından bizim adımıza yerine getirilmiş olur. Bunda elbette öğrenme süreçleri, geçmiş yaşantılarımız, psikolojik ve sosyolojik durumlar,

⁴¹ Gaston Bachelard, *Yok Felsefesi*, çev. Alp Tümmertekin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 7.

⁴² Nermi Uygur, *Dilin Gücü* (İstanbul: Kitap Yayınları, 1962), 56.

⁴³ Uygur, *Dilin Gücü*, 70.

okumalarımız vs. birçok değişken etkin rol oynar. Zihin, biz ondan rica etmesek de tüm bunları hesaba katarak bu eylemi gerçekleştirir. Bu nedenle de bildiğimiz kadarıyla doğada var olan en üst düzey YZ, Tanrı yapımı diye de ifade edebileceğimiz insan zekâsıdır. Zira o tüm verileri gözden geçirir, analiz eder, ihtiyaçları, beklentileri, ümitleri, korkuları, kar ve zarar durumlarını ve belki de farkında olmadığımız daha birçok değişkeni hesaba katarak eylemine ilişkin nihai kararı verir ve bunu dile getirir, söze döker.

Konuşma hakkında çok şey söylenebilir ancak YZ söz konusu olduğunda henüz bu aşamada bir konuşmanın olamayacağına dair bazı örnekler vermek yerinde olacaktır. Toplumlarda yaygın olarak kullanılan “oturup kalkmasını bilmek, nerde ne söyleyeceğini bilmek, her doğruyu her yerde söylememek, gerektiğinde susmak, az konuşmanın güzelliği, haksızlık karşısında susmanın yanlışlığı” şeklinde ifadesini bulmuş, deyimleşmiş, mecazla yoğrulmuş sözlerle karşılaşırız. Bunların her biri bize normal şartlarda söylenmesi ya da yapılması gerekenden farklı bir seçenek ya da yolun var olduğunu ve bu yola başvurma konusunda bağımsız bireyler olduğumuzu hatırlatır. Benzer şekilde örneğin sadece sevinmek için ifade edilen “etekleri zil çalmak”, “ağzı kulaklarına varmak”, “havalara uçmak” gibi deyimlerle iletişim kurmak gibi birçok konuşma biçimi hayatın içindedir ve gündelik yaşamın anlatılması güç duygularını ifade etmenin farklı yollarını keşfeden insanın başvurduğu konuşma biçimleridir. Bu nedenle de henüz geliştirilen hiçbir sistemin insan zekâsının yaratıcılık, hayal gücü, özgünlük gibi özelliklerini simüle edemediği bilinmektedir.⁴⁴ Yine bu noktada Yeşilkaya’nın tespiti önemli bir noktaya dikkat çeker. Ona göre, zeki varlığı tanımlayan ana unsur yaratıcılıktır ve insan ruhu da asla programlanamayacağına göre onun yaratıcılığı doğaüstü bir güce işaret eder.⁴⁵ Konuşma gerçek anlamda insan zekâsının, hayal gücünün ve yaratıcı gücünün bir ürünüdür. Bunun ortaya konmasında yaratılışında var olan doğaüstü yazılımın özellikleri yani Tanrı vergisi nitelikler göz ardı edilemez. Bu bakımdan insan zekâsı tanrısal nitelikler taşır.

Bilgisayar ya da elektronik aletlerin konuşması ise belli koşullar için tanımlanan seslendirmeleri ifade eder. Söz gelimi ineneğiniz istasyona yaklaştığınızda ilgili istasyona geldiğinizi ve hazırlık yapmanız gerektiğini söyleyen bir dijital bilgilendirme kaydı ya da asansöre binerken kapıdan uzak durmanızı söyleyen bir ses, söz konusu cihazlara yüklenen ve zamanı geldiğinde çalan ses kayıtlarıdır. Ancak son olarak özellikle Google asistan ve Siri gibi cep telefonları ile yapılan karşılıklı konuşmalarda önemli ilerleme sağlandığı söylenebilir. Bu noktada gerçekleşen konuşmaların da yine hangi sorulara ne tür cevaplar verileceği hatta sohbet etme ve espri yapma gibi tanımlamalarla geliştirmelerin yapıldığı bilinmektedir. Ancak hiçbir aracın konuşmasının insan konuşmasında gerçekleşen süreçleri tam anlamıyla taklit etme kapasitelerinin bulunduğu söylenemez.

⁴⁴ Sanem Sariel, “Günümüzde Yapay Zekâ”, *İnsanlaşan Makineler ve Yapay Zekâ*, Ed. M. Karaca (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı, 2017), 21.

⁴⁵ Nazan Yeşilkaya, “Felsefi Bir Sorun Olarak Yapay Zekâ”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 123.

Düşünmenin ve akıl yürütmenin tahrik edici gücü olarak konuşma, felsefi faaliyetin de eyleme dönüşmüş halidir. Bu bakımdan Antik Yunan'da ortaya çıkan ilk felsefi faaliyetlerin diyaloglarla gerçekleşmesi tesadüf değildir. Felsefe insanda açığa çıkan merakı gidermek üzere soru sormaktır. Her soru bir diyalogu başlatır ve her diyalogda birtakım tez ve anti tezler ortaya atılır, teoriler geliştirilir, izahatlar ortaya konur. Yeri geldiğinde insan bunu tek başına iken de yapar. Herhangi bir konuyu kendine dert edinir ve işin içinden çıkmanın yollarını bulmak için bir tür iç konuşma ile durumun üstesinden gelmenin yollarını arar. Bu faaliyet gündelik meselelerin çözülmesi vs. konular olabileceği gibi tüm insanlığı ilgilendiren problematik konular da olabilmektedir. Dolayısıyla felsefe yapma faaliyeti başlı başına bir konuşma faaliyetidir ve kendisine sorulmadığı, başvuru yapılmadığı sürece YZ'nin bu tarz bir eylem icra etmesi beklenmez. Bununla birlikte YZ, birçok derin konuya nüfuz etmede ve daha geniş bir bakış açısı elde etmede sağlayacağı destekle özgün felsefe yapmanın önemli bir bileşeni olabilir

Sonuç

YZ'nin insan hayatındaki konumunu değerlendirme noktasında Platon'un ideler nazariyesi örnek olarak gösterilebilir. Ona göre gerçek olan idelerdir ve tüm gerçeklik ideler dünyasındadır. Yaşadığımız dünya ise gerçekliğin ancak gölgesi olabilecek düzeydedir. Benzer şekilde zekânın gerçekliği ancak insanda mevcut olandır ve YZ, insan zekâsının ancak gölgesi olabilir. YZ, insan zekâsı olmaksızın var olamayacağı gibi insan olmaksızın varlığını sürdürmesi de mümkün değildir. Doğal olarak YZ teknolojileri de insan zekâsının farklı alanlardaki inovatif çözümlerindendir. Hollywood sinemasında sıklıkla karşılaştığımız birçok bilim kurgu filmde konuşan, düşünen, kıskanan, duygulanan, hatta âşık olan makineler, insanın yaratıcı gücünün kapasitelerini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak insanı farklı kılan özelliği onun bir ruha sahip olmasıdır ve insan ruhunun potansiyelleri tüm gelişmelere rağmen bütünüyle anlaşılmış ya da çözülmüş değildir. İnsan ruhu bildiğimiz kadarıyla merak eder, şüphe eder, plan yapar, öğrenir, duygulanır, inanır. Öğrendiklerini kullanarak onunla yeniden başka bir şeyler yapan tek canlı insandır. Bu nedenle bilimsel gelişme vardır. YZ bu gelişmelerden biridir ve muhtemelen daha fazlası ile karşılaşacağız. Ancak insanın yaptığı hiçbir aletin, insansı olmaktan öteye geçemeyeceği, gerçek anlamda bir insan eylemi olarak özellikle insan ruhundan kaynaklanan yetenekleri icra edemeyeceği anlaşılmaktadır.

YZ teknoloji ve uygulamaları insan zekâsının ulaştığı sınırları göstermesi bakımından değerlidir. Üstelik bu sahada gerçekleşen gelişmeler, YZ'yi doğrudan felsefe yapan bir araç olarak sunmak konusunda yeterli seviyeye getirememiş olsa da insanoğlunun felsefe yapma tarzına ve hangi konuda neyi nasıl düşüneceğine etkide bulunabilmektedir. Örnek olarak posthumanist ve transhumanist felsefe, söz konusu gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak insan akıl yürütme ve düşünme biçiminin tam bir taklidi olarak YZ, özgün bir felsefe yapma potansiyelinden uzak olmakla birlikte onun kendi özellikleri sayesinde yapabildikleri, insanoğlunun felsefe yapma faaliyetine yön verme ya da güç kazandırma konusunda katkıda bulunabilmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Ethics Committee Permission

This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained from literature review/published sources. It is stated that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study and the statement used is stated in the bibliography in all reports.

Kaynakça

- Aurelius, Marcus. *Kendime Düşünceler*. çev. Ayşe Çevik. İstanbul: Kapra Yayıncılık, 2023.
- Aydın, İsmail Hakkı ve Değirmenci, Can Hikmet. *Yapay Zekâ*. İstanbul: Girdap Kitap, 2018.
- Bachelard, Gaston. *Yok Felsefesi*. çev. Alp Tümertekin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Bal, Samet Yahya & Sarıkaya, Berat. “Kelami Açından İnsan Fıtratı ve Bilinci Bağlamında Yapay Zekâ ve Transhümanizm”. *Mavi Atlas* 10/2 (2022), 404-418. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.1119290>.
- Bergson, Henri. *Düşünce ve Devingen*. çev. Miraç Katırcıoğlu. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1986.
- Büyük, Celal. “Düalizm, Bilinç ve Tanrı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 133-158.
- Chalmers, David. *The Conscious Mind*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Coşan, Erhan. “Beyin ve Bilinç Evrimi”. *Osmangazi Tıp Dergisi* 38 (2016), 20-28.
- Çilingir, Lokman. *Niçin Felsefe?* Ankara: Elis Yayınları, 2007.
- Dennett, Daniel. *Consciousness Explained*. Boston: Little Brown, 1991.
- Dönmez, Süleyman. “Felsefi Bağlamda Yapay Zekâ ve 2025 Sendromu”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2020), 748-760. <https://doi.org/10.30627/cuilah.690645>.
- Dusek, Val. *Philosophy of Technology: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
- Ellul, Jacques. *The Ethics of Freedom*. Michican, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1976.
- Erciyes, Fadime. “Turing Testinin Davranışçı ve İşlevselci Yorumu”. *MetaZihin: Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi* 7/1 (2024), 43-57. <https://doi.org/10.51404/metazihin.1280648>.
- Gazzâlî. *Mişkatü'l-Envâr*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2015.
- Görgülü, Ülfet & Kesgin, Sena. “Yapay Zekâ Robotlara Ahlaki ve Hukuki Statü Tanınması Problematikliği -İslam Ahlâkı ve Hukuku Açısından Bir Değerlendirme”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021), 37-65. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.1010399>.
- Karataş, Yaylagül Ceran. “İnsan Makine Eylem Simbiyotik ve Aporetik Bir Ağ”. *Felsefe Dünyası* 79 (2024/Yaz), 71-96. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1484220>.
- Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992.
- Muhtaroglu, Nazif. “Algoritmik Temelli Yapay Zekâ ve Özgür İrade”. *Uluslararası İslam Hukuku Araştırmalarına Zemin Oluşturması Açısından Yapay Zekâ Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı*. Ed. Yıldırım Sipahi (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 15-17 Nisan 2022), 17-18.
- Mumford, Lewis. *Technics and Civilization*. University of Chicago Press, 2010.
- Murphy, Joseph. *Bilinçaltının Gücü*. İstanbul: Diyojen Yayıncılık, 2023.
- Öztürk, Kadir & Şahin, Mustafa Ergin. “Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâya Genel Bir Bakış”. *Takvim-i Vekâyi* 6/2 (2018), 25-36.
- Roszak, Theodore. *Bilincin Evrimi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Sarı, Mehmet Ali. “Aristoteles'te İlk İlkelerin Bilgisi ve Nous Üzerine”. *Kaygı* 16 (2011), 123-131.
- Sariel, Sanem. “Günümüzde Yapay Zekâ”. *İnsanlaşan Makineler ve Yapay Zekâ*. Ed. M. Karaca (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı, 2017), 21-25.

-
- Schmidt, Eric ve Cohen, Jared. *Yeni Dijital Çağ*. çev. Ümit Şensoy. İstanbul: Optimist Kitap, 2014.
- Schwab, Klaus. *Dördüncü Sanayi Devrimi*. çev. Zülfü Dicleli. İstanbul: Optimist Kitap, 2018.
- Searl, John R. *Zihin, Dil ve Toplum*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- Searl, John R. *Zihnin Yeniden Keşfi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- Taylor, Charles. *Modernliğin Sıkıntıları*. çev. Uğur Canbilen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Uygur, Nermi. *Dilin Gücü*. İstanbul: Kitap Yayınları, 1962.
- Vallor, Shannon. *Technology and The Virtues: A Philosophical Guide to A Future Worth Wanting*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Voltaire. *Cahil Filozof*. çev. Güzin Aker. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019.
- Winter, Timothy John. *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak*. çev. Ömer Baldık ve Muhammet Şeviker. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Yeşilkaya, Nazan. "Felsefi Bir Sorun Olarak Yapay Zekâ". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 97-126. <https://doi.org/10.51553/bozifder.1171640>.